

barret picat

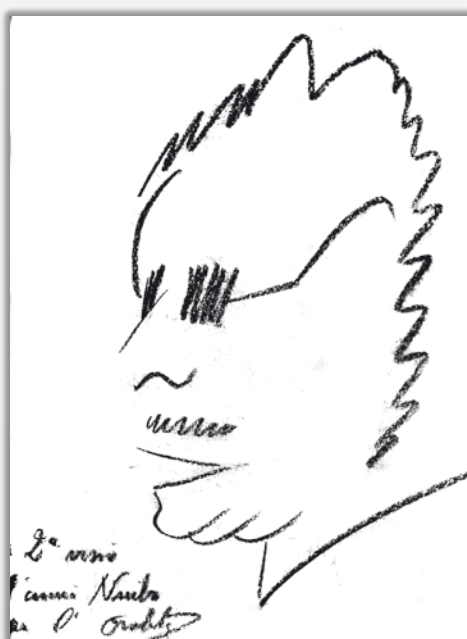
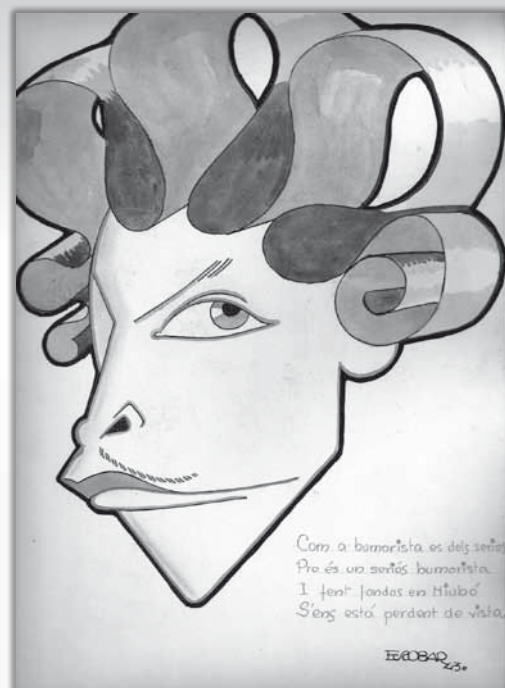
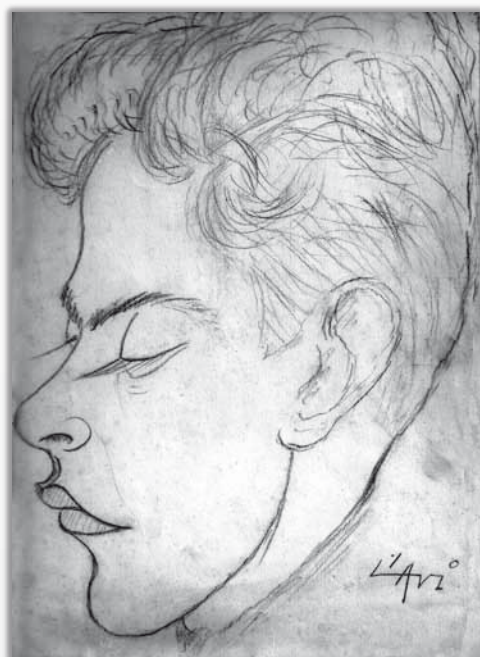
HOMENATGE A MELCIOR NIUBÓ SANTDIUMENGE "NIU"

Retrat de Niu vist per Santsalvador

Linyola, juny de 2013. Lo Pla d'Urgell

NIU RETRATAT PELS SEUS CONTEMPORANIS

INTRODUCCIÓ

JOSEP PINYOL I VIDAL

Remenant hemeroteques, arxius i biblioteques l'investigador pren consciència del patrimoni gràfic excepcional llegat pels nostres ninotaires. La producció gràfica d'aquests artistes talentosos ha estat relativament poc estudiada i actualment som un petit grapat de investigadors i de curiosos els què ens interessem pels ninots i per la seva història. Dins d'aquest petit grapat, tinc la gran sort de conèixer a uns grans especialistes de la premsa, de la il·lustració i de l'humor gràfic a Catalunya. **Jordi Artigas** és un autor i un investigador reconegut que, amb tota la seva obra i el seu projecte «Memòria del Dibuixants»¹, ens ha aportat una eina cabdal per guardar l'heretatge de tots aquells creadors. **Jaume Capdevila**, «**Kap**»² reuneix les dues facetes de investigador i de ninotaire de renom internacional. Llurs aportacions per aquest especial del **Barret Picat**, dedicat al dibuixant lleidatà Melcior Niubó i Santdiumenge «Niu», dona a aquest número de la nostra revista una dimensió força especial. Hem d'agrair molt particularment l'aportació inestimable d'un dels autors més prestigiosos i que més saben d'aquestes coses dels ninots: **Josep Lluís Solà i Dachs** és un peoner, un gran especialista amb una extensa bibliografia que, a cops de llibre i d'article, ens ha obert el camí enmig de la selva gairebé inexplorada de la premsa satírica del nostre país. Ell ens ha fet l'honor d'associar-se a aquesta monografia.

Al desembre del 2011, vaig publicar un article al número 189 del **Barret Picat** sobre un ninotaire de La Fuliola del qual no tenia gairebé cap referència. Malgrat l'absència de dades, em vaig capficar a escriure un article amb la plena consciència que seria purament testimonial i de ben segur ple d'errades i de interrogants. La única ambició d'aquell text era la de poder deixar constància de l'existència d'un creador lleidatà original i innovador del qual no se'n sabia gairebé res i això malgrat el fet de ser un dels ninotaires mes avantguardistes dels anys trenta a Catalunya. Per sort, arran d'aquell article

Retrat de Melcior Niubó i Santdiumenge

també publicat a la «Memòria dels Dibuixants» de l'amic Jordi Artigas, es manifestà en **Ramon Niubó**, fill de l'artista, al qual devem les dades, l'impuls i la motivació per aquest modest homenatge al seu pare. El seu testimoni, element cabdal d'aquesta monografia, ha estat recollit i formatat per la **Teresa Pinyol i Domenjó**, periodista experimentada ben coneguda de tots els nostres lectors. I **Josep Binefa** ens ha aportat les seves competències –que són moltes– per tractat i adaptar les fotografies familiars cedides per **Ramon Niubó**.

Davant d'aquesta nova perspectiva, *l'animamàter* del **Barret Picat**, l'**Esteve Mestre**, ha recolzat aquest projecte donant-nos un suport incondicional i federant un cop més el que ell anomena afectuosament «la tribu» dels col·laboradors. Aquesta tribu acull i integra amb goig als ninotaires del Web Negre³: **Raquel García Uldemolins** «**Raquel**», **Jaume Capdevila** «**Kap**», **Francesc Llopis Surrallés** «**Franchu**», **Ricard Soler**, **Lluís Recasens** «**L'Avi**», **Tomeu**

1) <http://www.memoriadelsdibuixants.cat/>

2) <http://www.gargots.net/>

3) <http://www.elwebnegre.com/>

Riera, Miguel Villalba «Elchicotriste» i Carlos Villafranca «Tres» als què s'afegeix el nostre **Peranton**. Tots plegats, s'han tret la ploma del clatell i se l'han posada a la mà per aportar-nos el seu enginy i el seu inestimable art. Sembla que el nostre benvolgut Esteve Mestre hagi estat dipositari d'aquest esperit tribal que el propi Melcior Niubó i Santdiumenge, ja tenia quan va escriure aquest text –pot ser premonitori– per a la presentació d'una exposició de caricatures que va fer l'any 1963 al Centre Lleidatà de Barcelona:

«Jo lleidatà, comanche emmascarat sota el nom d'Oscar Daniel, després de trenta anys d'estar fumant la pipa de la pau llarga, prudent i fastigosa, he decidit desenterrar la destrall de la guerra, la qual, –la veritat sigui dita, ja era tota

rovellada, per falta d'enemics, que no en tinc- i utilitzar-la contra els amics, que per això Déu ens els ha donat, i arrencar-los la pell a tiretes. I ací ve, a continuació, els noms dels amics, socis i contertulians, posats a la picota i dels quals espero no ésser perdonat mai perquè, què seria un comanche sense enemies!»

L'ENIGMA «NIEL»

Al primer article del *Barret Picat* (núm. 189, desembre de 2011) dedicat a Melcior Niubó, vaig emetre els meus dubtes sobre el pseudònim «Niel» que alguns autors li atribueixen. La signatura més emblemàtica d'en Melcior Niubó fou NIU, amb la «U» que prenia l'aspecte d'una be baixa (NIV). Puntualment, apareixen també les signatures «N», «Niu-Bo», «Niubó» o «Santdiumenge». A partir de l'any 1936 signava també «Oscar Daniel». Suposadament, hom ha interpretat la signatura «Niel» com una derivació d'aquest darrer pseudònim compost de Oscar, nom d'un dels seus fills nascut al 1936 i Daniel, cognom de la seva esposa. Manuel Barrero, director de *Tebeosfera*, i l'investigador Jordi Manzanares, han tingut la deferència de posar-me sobre la pista del dibuixant Daniel Masgoumiery i Pena (Barcelona 1879-1942). Així, vaig poder constatar que al 1912 Masgoumiery utilitzava la signatura «Daniel» que trobem, per exemple, a la revista *Teatre Català*. També cal dir que a la col·lecció de dibuixos conservada per Ramon Niubó, fill d'en Niu, no n'hi ha cap que porti la signatura «Niel». Amb aquesta constatació, cal esperar que els ninots d'aquests dos artistes trobin definitivament la seva legítima paternitat.

NOTA DE REDACCIÓ

Quan Josep Pinyol Vidal ens comentava els avanços que feia en la investigació sobre “Niu” i ens preguntava si el seu treball, més les col·laboracions que pogués aconseguir, es podrien publicar a *Barret Picat* mai vam dubtar...; Melcior Niubó fou i és un dels nostres i per una revista de la seva terra, és un honor ajudar a recuperar la seva memòria i el seu llegat. *Barret Picat* us agraeix la vostra col·laboració. Els comanxes lleidatans, mai abandonem a un dels nostres. “Niu”, va per tu...! E.M.

CRONOLOGIA

JOSEP PINYOL I VIDAL

- **4 de gener de 1912** Melcior Niubó i Santdiu-menge neix a La Fuliola.
- **1930** Servei militar possiblement a Lleida / Exposa al Saló d'Humoristes (hi participà en les successives edicions fins al 1936)
- **1931** Es casa pel civil amb Maria Daniel Baró filla del Poal i que residia a Boldú. Probablement el primer casament civil de la comarca en temps de la República. La família s'instal·la a Barcelona al barri de Gràcia.
- **1931-1937** dibuixa per *La Campana de Gràcia*, *La Humanitat*, *Solidaridad Obrera*, *L'Esquella de la Torratxa*, *Tierra y Libertad*, *Papitu* i *Fotogramas*.
- **1932** Exposa als locals de la Societat Coral Sadurniuenca. Sant Sadurní d'Anoia amb Salvador Nabau Fitó (aquarel·les, dibuixos i caricatures)
- **1936** Exposa al Salón de los Idealistas Prácticos.

- **1937** Participa activament als fets del mes de maig que van oposar els comunistes del PSUC als anarquistes i als militants del POUM.
- **1938** Concurs de caricatures antifeixistes organitzat pel diari *Vanguardia Postal* òrgan del sindicat de correus de l'UGT. (20 al 30 d'octubre de 1938). Niu guanyà un premi de 500 ptes. Aquest mateix any Melcior Niubó combat al Front d'Aragó.
- **1939** Fuig cap a França i es troba al camp d'Argelers
- **1940** Viu a Tolosa de Llengua d'Oc
- **1941** Torna a Barcelona i s'instal·la al barri de Horta.
- **1942** Treballa a Dibujos Animados Chamar-tín on s'encarrega de dibuixar els fons escènics.
- **1943** Exposa a les Galeries Laietanes
- **Anys 50-60-70** Il·lustra llibres de literatura infantil: *El enanito granito de arroz* (1953), *Los tiempos de César* (195?), *Figuras de leyenda* (1961), *L'anequet lleig* (1964). Il·lustra llibres del poeta Miquel Planes: *Eufescania* (1960) i *Fragància i punxes* (1972). L'any 1963 Exposa al Centre Lleidatà de Barcelona una sèrie de caricatures d'amics i contertulians del Centre. Dibuixa postals i nades per l'Editorial Bruguera. Fa també els dibuixos de «pinta y colorea» per la col·lecció «Cuadernos Colibrí». Il·lustra uns quants volums de la col·lecció «Clásicos Cadete» de la Editorial Mateu (*La Ilíada*, *La Eneida*, *Tragedias Griegas*). Col·labora a Ediciones Torray on edita alguns números de la sèrie «Cómo está? Los mejores chistes».
- **31 de desembre de 1982** mort a La Fuliola on es enterrat.

FOTOGRAFIES D'UNA VIDA

LES PUBLICACIONS HUMORÍSTICO-SATÍRIQUES EN CATALÀ DEL TEMPS DE LA REPÚBLICA

LLUÍS SOLÀ I DACHS

Si, quan Melcior Niubó va tenir la intenció de col·laborar amb els seus dibuixos en alguna publicació satírica i humorística, hagués pogut elegir, segurament hauria dubtat entre diversos títols perquè, en aquells moments, treure al carrer una capçalera nova era relativament fàcil i no exigia cap capital important.

Entre aquesta quantitat de títols, alguns molt efímers, hem de distingir els que venien d'abans del 14 d'abril de 1931, i que ja tenien un prestigi consolidat, i els que foren publicats aprofitant l'etapa de llibertat que van suposar els primers anys de la República. De tots ells intentarem fer-ne una síntesi el més breu possible:

- La que en aquell moment ostentava el deganat era "La Campana de Gràcia", que havia sortit, republicana i irreverent, el 1870, editada pels llibreters López i que, en els seus darrers temps, va ser venuda a Esquerra Republicana. Va acabar el 1934 amb el núm. 3.403.
- La segona en antiguitat era "L'Esquella de la Torratxa" (1872), germana gairebé bessona de l'anterior, especialista en la crítica municipal, que el 1936 va ser adjudicada al Sindicat de Dibuixants Professionals i que va sortir, amb molt d'èxit, fins al 1939 amb el núm. 3.097.
- El tercer era "En Patufet" (1904-1938) el llegendari setmanari infantil, editat per Bagunyà, dibuixat per Cornet, Junceda, Llaverias, Opisso, etc... i popularitzat, en la part literària per Josep M. Folch i Torres. Potser no era prou satíric però el seu humor blanc va fer escola.
- En ordre d'antigor seguia el mític "Papi-tu", eròtic-sicalíptic, que havia estat fundat per Feliu Elias, "Apa", el 1908, i que havia dirigit Francesc Pujols. També va ser adjudicat al Sindicat però l'èxit no els va acompanyar. Va arribar al núm. 1450, l'any 1938.
- El "Xut!", la gran creació humorística-esportiva de Valentí Castanys, va sortir del 1922 al 1936 i va crear un nou tipus d'humor i molts imitadors efímers.. Després de la guerra el va succeir "El Once" en castellà. (1945-68).

- El "DIC" (Comité de Defensa dels Interessos Catalans) va treure al carrer, el gener de 1931, una revista de dretes, satírica però catòlica, inspirada pel capellà Joan Tusquets, lluitador incansable contra la maçoneria, amb altres caps de turc com l'Esquerra Republicana i els membres de la Generalitat. Va durar alguns anys i el 1934 va treure un suplement que es va dir "Quaderns d'Informació". Diuen que hi va dibuixar en Cornet però només hem pogut identificar les signatures de Bonmatí, Xec i Corc ja que la majoria d'il·lustracions eren anònimes. Entre els escriptors s'anunciaven els noms de Joan Estelrich, Joaquim Ruyra o Manuel Thió i Rodès.

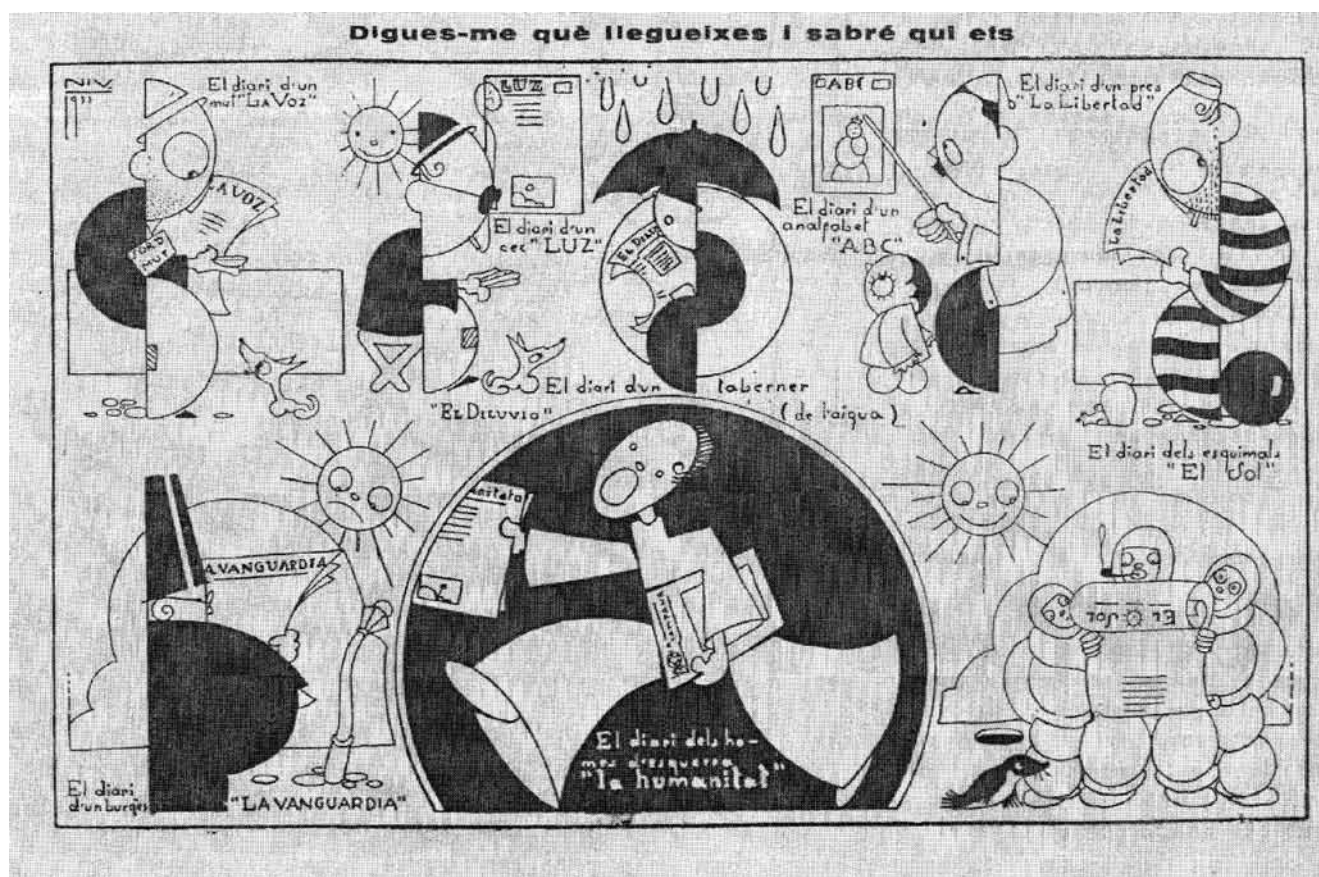
Després del 14 d'abril de 1931, dia que va ser estrenada la República, l'aparició de títols s'intensifica. Del 1931 al 1935 en tenim comptabilitzats disset. El més important de tots és, sens dubte:

- "El Be Negre" històrica fita culminant de l'humor satíric català va sortir des del 23 de juny de 1931 fins al 15 de juliol de 1936. Dirigit per J.M. Planes i amb les col·laboracions de primeres espases com Angel Ferran, Rossend Llates, Joan Cortés, Josep M. de Sagarra, Justa Cabot, Carles Sindreu, Tísner, etc. Entre els dibuixants també hi trobem el bo i millor: Valentí Castanys, Ernest Guasp, Gaston Ry, Artur Moreno, Francesc Fontanals, Joaquim Muntanyola, el mateix Tísner, i altres.

I ara entrem en la llarga llista de publicacions més aviat efímeres però que ens demostren que, en aquell temps, publicar estava a l'abast de totes les butxaques:

- "Pedregada", 1931, 3 números. Volia ser satírica.
- "L'Estel", 1931, 3 números. Era escrit a mà i velografiat a tres colors.
- "La Llanterna Sonora", 1931, 2 números. Era de format com "El Be Negre" i produïda per Valentí Castanys que també havia tret el 1929 un altre setmanari dedicat, com aquest, al cinema i a l'humor, que es va dir "Cinòpolis" i que va durar un parell de mesos.

La premsa vista per Niu. La Campana de Gràcia, num. 3344 (26-08-1933)

- "La Ceba", 1931, només un número. Es proclamava "novel·la bilingüe"
- "El Burro", 1931-32, 10 números. Satíric, Festiu, Seriós, Bilingüe. Va seguir en castellà amb el nom de "El Látigo".
- "El Mussol", 1932, 4 números, Regionalista.
- "Visca!", 1932, 5 números. Catalanista amb il·lustracions de Anem, Nel·lo, Gaston Ry.
- "El Carrer", 1932-33, 49 números. Política, Arts, Literatura, Teatre, Cinema, Esports i Actualitat. Els 9 darrers números eren editats per la Llibreria López amb dibuixos de Roqueta, Anem, Gaston Ry, Sunyer, Datzira i Kaleto. Va ser l'única publicació, a part de "El Be Negre", que va tenir un èxit relatiu.
- "El Crit", 1932, 4 números. Era d'Esquerra Republicana amb dibuixos d'Opisso, Porta, Santsalvador i Molina.
- "El Considerat", 16 números. Polític i social. Dibuixos Mallol i Cornet.
- "Gràcia-Rambles", 1934, 5 números. Tipus "Be Negre". Gran redactors i dibuixants: Tísner, Passarell, Sindreu, Quelus, Soka, Guasp...
- "El Lliri Blanc", 1934, 5 números. Com l'anterior amb Castanys, Junceda, Cornet,

Prat, Opisso, Mestres, Xirinius, Moreno. Afecte a la Lliga.

- "L'Art que belluga", 1934, número únic (i). Full de Batalla. Portava fotografies i dibuixos de Sunyol.
- "La Croada", 1934-35. Ignorem durada. Era Tradicionalista.
- "El Blanquínós", 1934. 4 números. Literari i Trilingüe. Il·lustrat per Mir, Manet, Anton.
- "Xerrameca", 1935, 3 números. També era tipus "Be" amb Sayol, Robbos i Pat de dibuixants.
- "Crítica", 1935 (5 números.) Era bilingüe i lerrouxista. Dibuixos de Pako.

El 1936 no va sortir cap publicació nova. El 18 de juliol esclatava la guerra i, un cop acabada i durant molts anys, la premsa catalana, i més la satírica i humorística, es va convertir en un autèntic desert. La premsa generalista l'hem recuperada però aquest altre tipus de premsa - desenganyem-nos els nostàlgics - ja no tornarà mai més. salvant comptadíssimes i minoritàries excepcions. Ara l'humor i la sàtira els hem de disfrutar per televisió o per internet i les produccions dels grans dibuixants les hem de buscar en les pàgines dels diaris perquè, això sí, d'artistes del llapis, de la ploma o del retolador, encara en tenim un bon grapat i de primeríssima categoria.

NIU: L'ENTUSIASME D'UN JOVE DIBUIXANT ECLÈCTIC ALS ANYS DE LA REPÚBLICA

JOSEP PINYOL I VIDAL

Una prova evident de la versatilitat i la varietat estilística d'en «Niu» fou l'adopció de tres estils força diferents que alternà a les il·lustracions publicades als periòdics *La Humanitat*, *La Campana de Gràcia*, *L'Esquella de la Torratxa*, *Tierra y Libertad*, *Papitu* i *Solidaridad Obrera* entre 1931 i 1936. Bàsicament podem dir que Melcior Niubó signava tres tipus de dibuixos d'estètica ben codificada. Per una banda, trobem les caricatures amb un estil de traça geomètrica on privilegia les formes arrodonides dels personatges. Un segon grup el formen els dibuixos avantguardistes purament geomètrics i minimalistes on entreveiem una possible influència del constructivisme. El tercer grup és el de les il·lustracions que tenen una forta connotació ideològica en les què el jove Melcior Niubó es deixa endur per l'èmfasi militant que l'apropa a la tècnica del cartell de propaganda política.

Els primers dibuixos corresponen a caricatures on podem entreveure una clara influència d'en Lluís Bagaria i de l'Antoni Vila i Franquesa «Shum»¹. *La Humanitat* reproduïa regularment caricatures de Bagaria publicades als periòdics madrilenys com ara *La Libertad* o *Luz* i a partir de 1932 comencen a aparèixer algunes caricatures d'en «Shum». Ambdós artistes adoptaren una composició volumètrica molt pròxima del geometrisme de caire més aviat arrodonit que reforçava els trets i les expressions dels seus personatges com per exemple aquells ulls desmesurats on hom podia endevinar la tristor, la ingenuïtat, la sorpresa, la joia o la por. Sembla evident que Melcior Niubó inclogué voluntàriament en alguns dels seus dibuixos aquest tipus de caricatura expressiva a la qual s'adheriren també puntualment una colla de dibuixants catalans com Ramon Roqueta, Mondragón, Ernest Guasp o Romà Bonet «Bon».

Un segon factor que pot ser també l'influï, fou l'adopció de l'estètica emprada per a la propaganda ideològica que s'expressava mitjançant el constructivisme i el realisme soviètic. Ambdós estils eren ben palesos als suplementos de *Tierra y Libertad* o als dibuixos que Esbelt, Ga-

llo o Toni Vidal publicaven a *Solidaridad Obrera*. Aquest corrent molt present als periòdics que pregonaven la revolució del proletariat arribà també a influenciar algunes composicions publicades pels dibuixants de *La Campana de Gràcia* durant el període republicà. En aquest sentit són remarcables alguns dibuixos signats per «Espanyol» i algunes il·lustracions de René Rostagny, «Gaston-Ry», que reproduïen un estil molt proper del realisme soviètic acadèmic. Dins d'aquest registre plàstic no podem oblidar els dibuixos de Helios Gómez publicats als periòdics *L'Hora* i *La Rambla* durant els anys trenta. Amb aquest ric ventall estètic podríem dir que Melcior Niubó anà a una bona escola perquè als seus vint anys creuava regularment totes aquestes firmes al periòdics en els què col·laborava. El constructivisme deixava als il·lustradors de premsa la possibilitat de treballar gairebé exclusivament amb dues components essencials del dibuix: la línia i la llum. Alguns dibuixos publicats a *Tierra y Libertad* a l'any 1935 es presenten amb aquesta forma voluntàriament minimalista com el que publicà sota el títol de «Cristo Moderno» que és un model remarcable tant de forma com de contingut. La orla del Crist crucificat esdevé un engranatge metàl·lic; al fons dues xemeneies evoquen l'activitat industrial i la llança que pretesament el legionari Longinos va clavar al cos del Crist agonitzant no és altra cosa que una baioneta. Amb aquesta metàfora bíblica, Melcior Niubó assoleix un alt nivell tant en l'element estètic de la composició com en el domini del llenguatge gràfic què ens evoca el sacrifici de l'obrer i la repressió que pateix dins del marc de la societat industrial que l'explota.

1) Veïeu article «Shum. Artista lleidatà». Barret Picat, núm. 174 (juny 2009)

Tanmateix, no hem d'oblidar, però, el rerefons ideològic d'aquestes publicacions que tenien una línia editorial militant i molt marcada. L'obra de Melcior Niubó va ser influenciada per aquesta ideologia doctrinal que l'apropava del seu amic lleidatà el ninotaire Antoni Vila i Franquesa «Shum», militant i activista reconegut. També foren amics íntims d'en Niu, J.B. Xuriguera, escriptor i poeta que era el cap del Bloc Obrer i Camperol i del P.O.U.M. a Lleida, i Josep Pané que fou cap d'aquestes dues organitzacions a La Fuliola i l'Urgell. Ben sovint, la denúncia de les injustícies socials o el clam revolucionari es feia de manera pamfletària. Per exemple, *Tierra y Libertad*, presentava sistemàticament notícies que parlaven de militants de la FAI morts o ferits tractant-los de màrtirs de la causa obrera. En aquesta lògica revolucionaria la fidelitat a un ideal polític era gairebé la mateixa cosa que un dogma religiós. Alguns dibuixos esporàdics de «Niu» l'aproparen a una mena de propaganda que emprava uns recursos iconogràfics senzills i a l'hora prou expressius com per fer passar un missatge bàsic. A dos anys i mig d'interval publicà dos dibuixos de propaganda antifeixista. Al primer dibuix de l'any 1933, el feixisme era representat per unes botes militars i un sabre que xafaven una mà ensangonada. El símbol de la bota militar com un dels estereotips metafòrics de la brutalitat era un element iconogràfic que ja havien emprat ninotaires tant excepcionals com Josep Costa «Picarol» o Feliu Elias «Apa» per denunciar la inhumanitat de l'exercit alemany durant la primera guerra mundial. L'Apa tornà a revifar aquest atribut iconogràfic durant la segona guerra mundial per parodiar al Tercer Reich. Al 1935, «Niu» representà altre cop el feixisme en una composició on la creu gamada apareixia al costat d'una serp amb barret de copa. L'element zoomòrfic negatiu, el barret de copa associat tradicionalment al capitalisme i el símbol nazi per excel·lència no deixaven gaire lloc a la imaginació de l'espectador. No calia insistir gaire per convèncer als lectors d'un diari anarquista d'allò que per ells ja era una evidència. El dibuix que va fer a *Solidaridad Obrera* (14-05-1936) anunciant el congrés de la CNT fou també un exemple força evident de la propaganda política que focalitzava el missatge gràfic a les sigles del sindicat i que apareixen trencant unes cadenes, símbol tradicional de l'opressió.

Paral·lelament, Melcior Niubó, publicava regularment al periòdic *La Humanitat* que fou dirigit per Lluís Companys. Curiosament, l'obra que va fer per aquest periòdic era total-

ment diferent dels dibuixos ideològics que feia per d'altres publicacions. La primera gran diferència és que les col·laboracions que publicà a *La Humanitat* es presentaven en forma de historieta curta que ocupava quatre vinyetes. Amb aquesta estructura s'afegia un sentit cronològic a la narració que partia d'una situació, es desenvolupava i al final es desvetllava el desenllaç. La segona gran diferència és que aquestes il·lustracions no tenien cap intenció pamfletària i es limitaven a donar una pinzellada d'humor sense cap altra pretensió que la de provocar el somriure del lector. Així, s'ens presenta un eclipsi interpretat com un idil·li entre el sol i la lluna o un curs de gimnàstica al final del qual un personatge rep un mastegot involuntari. En aquestes historietes «Niu» inclou sistemàticament un gosset que passa de ser un complement a esdevenir el protagonista de la historieta com aquella en la que l'amo acaba xop sota la pluja perquè el gos es nega a donar-li el paraigües que porta agafat amb la boca. Aquest gosset serà uns dels elements iconogràfics més característics dels dibuixos d'en Niu. La presència del gos a les il·lustracions i a les caricatures ha estat un element iconogràfic molt arrelat. Mariano Foix (1860-1914), l'incloïa molt sovint a les seves escenes costumistes de tombants de segle com un element que reforçava el tó intimista del dibuix. També, Joaquim Xaudaró (1872-1933) integrà gairebé sistemàticament un gosset als seus acudits gràfics, convertint-lo en el seu «personatge-mascota» com així l'anomena Jordi Artigas en un article publicat al *Còmic Comarcal* (2004) dedicat a aquest gran ninotaire. El paraigües esdevingué també un atribut iconogràfic que acompanyava als personatges d'en Niu i ens recorda instintivament aquell «home del paraigües» omnipresent a les caricatures d'en Xavier Noguès, «Babel», (1873-1940) publicades a *Papitu* als voltants del 1910. Finalment, dins d'aquest univers iconogràfic d'en Niu hem de notar l'aparició de les pedres rodones, els còdols, que apareixen al terra i que són, podríem dir, una altra firma iconogràfica d'un bon nombre de les seves caricatures.

El jove Melcior col·laborà també a la molt popular revista satírica *Papitu* que, com diu Solà i Dachs «no faltava pas a cap de les barberies ni en els locals d'associacions i cercles»². Als anys trenta el *Papitu* es presentava com una revista de contingut eròtic i ben pujada de to que

2) SOLÀ I DACHS, Lluís. *Papitu* (1908-1937) Barcelona, 1968. Ed. Bruguera

els seus detractors qualificaven –un xic exageradament, tot s’ha de dir– de pornogràfica. Els dibuixos d’en Niu s’adaptaren a aquesta línia editorial presentant situacions, personatges i diàlegs amb un humor proper al teatre de revista i de vodevil poblat per marits enganyats, dones desvergonyides, minyones ingènues i senyorets lúbrics.

Als dibuixos d’aquesta època hom comença a veure una composició molt característica de «Niu» que dona forma als seus personatges alternant tres semicercles, un pel cap i la cara, un altre pel cos i el tercer per les cames. Amb el temps, el geometrisme s’accentuà donant-li una tendència cap a una simplificació i transformant els tres semicercles en una mena de grafia que recorda el signe ortogràfic de la interrogació. Niubó va ser, sens dubte, un dels peoners i un dels millors dibuixants de la caricatura geomètrica al nostre país. Una bona mostra la trobem a les caricatures que féu per *L’Esquella de la Torratxa* i per *La Campana de Gràcia* on hom pot constatar bàsicament totes les components estètiques d’en Niubó: personatges dibuixats amb porcions de cercle, el gosset observador que es passeja pels dibuixos, la tendència geomètrica molt semblant a l’emprada pel «Shum» i una certa austeritat en la composició de les escenes. La seva producció durant l’any 1933 va ser excepcionalment prolífica tant a *La Campana de Gràcia* com en els diversos periòdics en els què va publicar. Una bona part dels dibuixos que va realitzar per *La Campana de Gràcia* foren de temàtica anticlerical i corresponien perfectament a la línia editorial d’aquest periòdic que, tradici-

onalment i amb tota raó, arrossegava una fama ben merescuda de «menjacapellans». L’any 1932 *La Campana de Gràcia* canvià d’empresa editora i el setmanari passà a ser de l’Editorial Llibertat S.A. què també publicava *La Humanitat*. Durant tot l’estiu de l’any 1933 coincidí a *La Campana* amb l’Antoni Vila i Franquesa, «Shum» que en aquella època n’era el principal dibuixant. L’amistat entre ambdós artistes lleidatans, si bé no ha estat documentada, quedà ben palesa a l’excel·lent retrat que en «Shum» va fer del «Niu» i que actualment forma part de la col·lecció d’en Ramon Niubó.

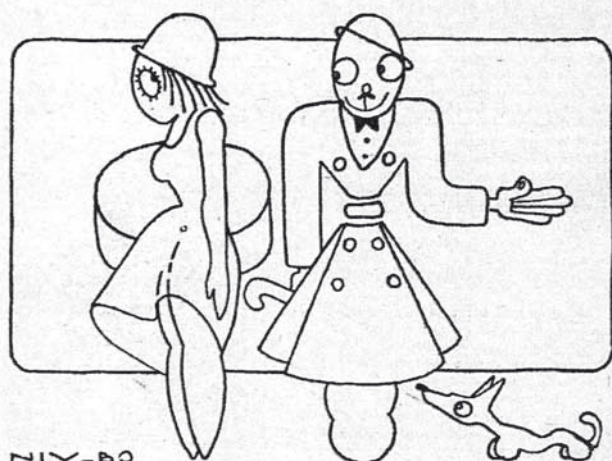
La caricatura de retrat fou una de les grans especialitats del «Niu» i en aquest sentit hem de citar el gran nombre de retrats de personalitats que féu per *Solidaridad Obrera*. Aquestes caricatures eren, gairebé sistemàticament, paròdies ferotges del rival polític i sovint anaven puntuades per comentaris sense concessions: Joan March «*ladrón número uno*», Queipo de Llano «*asesino del proletariado andaluz*», etc... Entre tots aquests retrats cal esmentar la caricatura geomètrica i minimalista de Hitler, publicada el 29 de maig de l’any 1937 i la més convencional del general Franco del 15 d’octubre del mateix any. Ambdues caricatures marquen els extrems compositius dels punyents i magnífics retrats d’en Niu.

Niu, l’humorista gràfic, el dibuixant pamfletari, el caricaturista, tenia també una faceta de creador íntim, un espai artístic personal que molt poc es reflectia a les il·lustracions que feia per a complaure la demanda dels periòdics en els què col·laborava. Melcior pintava guaixos i aquarel·les introspectives en les què la vista s’afona dins d’uns camps erms amb troncs d’arbres podats, murs impenetrables i fons de cementiris. L’artista s’endinsava, així, al seu univers primordial on l’element vital sembla tangent i tant sols evocat per una natura latent que espera, pot ser, una època més venturosa, un renaixement.

Guerra, exili i oblit han estat tres etapes constants a la vida i a l’obra de molts ninotaires de la generació d’en Niu. Amb l’oblit de la seva existència hem acabat oblidant fins i tot l’aportació essencial que aquests creadors han fet al dibuix de premsa i, per extensió, a l’art de casa nostra. Melcior Niubó, Niu o Oscar Daniel, hagué de resignar-se a ser un més d’aquells creadors vençuts als què els guanyadors prepotents imposaren un silenci que avui, un segle després del seu naixement, sortosament, hem trencat.

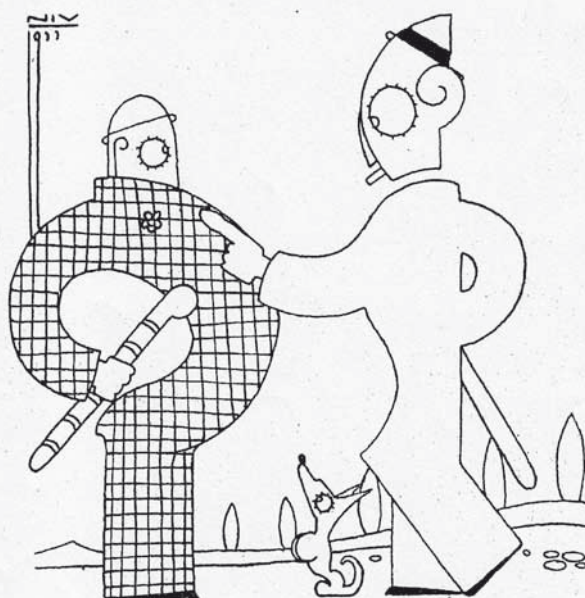
DIBUIXOS DE NIU

LA NOIA VERGONYOSA, per Niu-Bó

—Sap, nena, que és molt bonica?
—Ai, no em sufoqui! Aquestes coses només es diuen al cinema.

Papitu, núm. 1291 (6-12-1933)

—Ja ho veus. Va voler fer un equilibri molt difícil i va trobar la mort.
—Pobra xicot! Perquè suposo que parles d'aquella artista xinesa...
—No. Si em refereixo a en Lerroix.

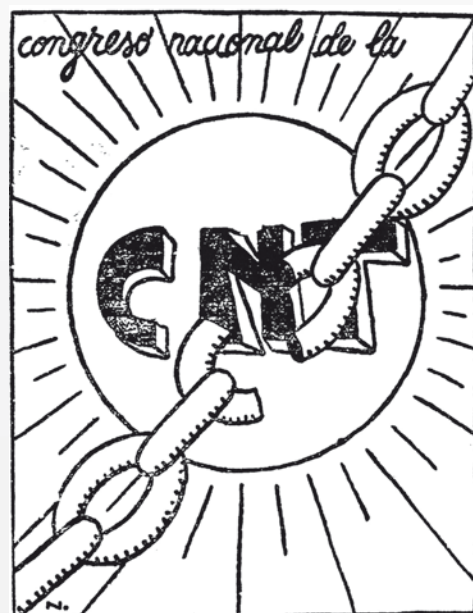
La Campana de Gràcia, núm. 3350 (7-10-1933)

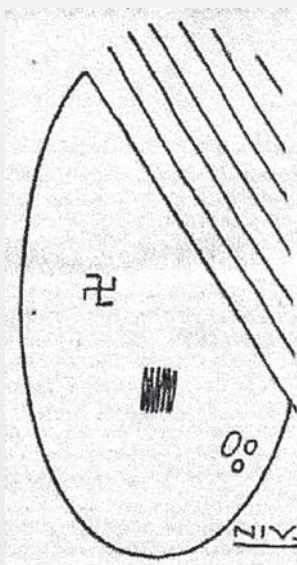
CRISTO MODERNO

Tierra y Libertad,
núm. 12, any VI
(12-07-1935)

Solidaridad Obrera,
núm. 1278
(14-05-1936)

De Roma y Berlín, a Lon-
dres: Franco, el vendepatrias
español, gestiona emprésti-
tos del capital inglés

Solidaridad
Obrera,
núm. 1352
(14-08-1936)

Caricatures de Hitler i de Franco publicades a Solidaridad
Obrera, 29 de maig i 15 d'octubre 1937

ENTREVISTA A RAMON NIUBÓ

TERESA PINYOL I DOMENJÓ

El fill petit del dibuixant NIU ens parla de com era el seu pare i d'alguns records que guarda de la seva feina. En Ramon Niubó, que actualment té 70 anys i és metge –tot i que ens apunta que està retirat– resideix a Barcelona amb la seva dona Mª Àngels i la seva llar està decorada amb molts dels dibuixos del seu progenitor.

—D'on li venia l'afició artística del seu pare?

—La veritat és que no tenim constància de que hi hagués ningú de la família que tingués aquest tipus d'aptituds, al menys sabem que ningú s'hi dedicava. La seva germana, Montserrat, tampoc, però el que sí sabem és que de ben jovenet –cap als 17 o 18 anys– ja estava a Barcelona dibuixant. Probablement venia i tornava de La Fuliola ja que la seva novia Maria era de Boldú.

—Crec que es van casar pel civil, oi?

—Sí: i van ser els primers de la província de Lleida! Al menys això és el que deia sempre la mare. Eren força joves (el meu pare tenia 19 anys), però era molt habitual en la època. Un cop casats ja es van instal·lar a Barcelona i ell anava dibuixant i publicant a un munt de revistes: l'Esquella de la Torratxa, La Campana de Gràcia, Solidaritat Obrera... Hi ha molts dibuixos seus a diverses publicacions fins a l'any 34, pel que dedueixo que va ser aleshores quan va fer la mili (crec que es feia bastant tard en aquella època)... i després ja va venir la guerra civil.

—Sap si es van tornar a casar?

—Això no ho sé, suposo que sí, ja que amb el franquisme els matrimonis que no estaven registrats per l'església no estaven reconeguts. De totes maneres, no en tinc constància. El que sí sé és que el meu germà es va anar a batejar

Melcior Niubó i la seva dona Maria Daniel Baró

caminant, és a dir que ja devia tenir set ó vuit anys. Igual van fer el tràmit al mateix temps!

—I com eren els dibuixos d'aquesta època?

—Sens dubte eren els més originals. La temàtica era molt polititzada i l'estil en podríem dir que resultava agosarat. Les obres que trobem anys més tard resulten més comercials, com seguint un patró més popular.

—Suposo que la guerra va ser un punt i a part.

—Sens dubte! Una setmana després del Alzamiento, ja van crear l'Associació d'Escriptors i Artistes Socials, on també hi figuraren l'escriptor Josep Comabella, el pintor Lamolla, l'escultor Leandre Cristòfol i, per suposat, en Joan Baptiste Xuriguera, el motor de l'associació, que havia estat membre del Bloc Obrer Cam-

perol i del POUM. Crec que el pare va pertànyer al POUM, tot i que mai li vaig sentir dir.

—Resulta lògic, doncs, que en Melcior s'exiliés al guanyar els nacionals...

—Ell va marxar al gener del 39. Dos o tres dies abans de que entressin els nacionals, ell i un grup d'amics van fugir cap a França. Crec que van travessar a peu, van anar caminant fins a la frontera i des d'allí els van col·locar primer a Argelès Sur Mer (un camp de refugiats per on van arribar a passar més de cent mil espanyols). Al cap de tres o quatre mesos el van traslladar a un altre camp, el de Bram, que era bastant precari i estava cap a l'interior, a prop de Saint Cyprien.

—Però havia deixat la família a aquest costat del Pirineus.

—Sí. La mare i el meu germà (que es va morir fa un parell d'anys) es van quedar. Per una foto datada a França a l'any 40, on ja se'l veu ben vestit, sabem que va estar al país veí fins aleshores, però a finals d'any o al 1941 com a molt tard ja va tornar.

—Ja a la postguerra els seus dibuixos el van dur al cinema...

—Sí, a l'any 1942 va començar a treballar per Dibujos Animados Chamartín, però només s'encarregava dels fons, dels decorats de les vinyetes. Allí va treballar en curtmetratges tan exitosos com "Garbancito de la Mancha" y "Cibilón". També va participar en "Érase una vez...", un llargmetratge basat en la Ventafocs, que no va tenir massa èxit. Entre altres coses, per que no podien utilitzar el títol original per drets de la Disney, hi va haver problemes de distribució. També va fer

Ramon Niubó i la seva dona Mª Àngels

il·lustracions de llibres infantils, col·leccions de postals, etc.

—Com era l'espai de treball del seu pare?

—Tenia un escriptori que era l'habitació més gran que hi havia a casa amb els seus pinzells i totes les seves coses allí. Era una mena de saló on hi fèiem més o menys vida: ell dibuixava i nosaltres jugàvem, llegíem...

—Quins hobbies tenia?

—Més aviat pocs: treballava tot el dia! L'únic esbarjo que es permetia era els dissabtes per la tarda, que anava al Centre Lleidatà. Allí s'hi feien tertúlies, xerrades, etc. Als estius teníem una petita caseta (gairebé una cabaneta) a la platja de Montgat i hi anàvem sovint. Això i alguna excursió al Montseny eren els seus "extres".

—Una última pregunta: mentre vostè era petit tornaven a vegades a La Fuliola?

—Sí, hi anàvem sovint. Part de la família encara viu allà, així que els llaços no s'han perdut mai. Ell hi tenia una casa, però com que no la fèiem servir la tenia llogada i després ja se'n va desfer. Això sí, d'alguna manera va tornar: va voler ser enterrat al seu poble.

NIU: AVANTGUARDISME ÈTIC I ESTÈTIC

JAUME CAPDEVILA I HERRERO

Ningú ho diria, avui dia, mirant el quiosc, que la tradició catalana de premsa satírica va ser durant força anys una de les més importants del món. La qualitat de les nostres revistes d'humor competia amb les que es feien a França o Alemanya, i el talent dels nostres artistes va omplir pàgines memorables de publicacions de tota mena tant a dins com a fora del país.

Durant un llarg període de temps -quan la premsa de paper era l'únic mitjà de comunicació de masses, abans de la irrupció de la ràdio i la televisió- els dibuixants de la premsa, al costat dels periodistes, eren un dels principals actors del panorama mediàtic. Les caricatures constituïen una peça clau de diaris i revistes, de fet es tractava d'una de les parts més populars, ja que la imatge afavoreix la difusió d'idees entre un públic majoritàriament analfabet. A més, en les èpoques -no pas poques- en què l'exercici del periodisme es va trobar oprimat per la tenalla de la censura, les vinyetes -amb les seves metàfores, dobles sentits i imatges al·legòriques- van servir de vàlvula d'escapada per insinuar el que no estava permès dir. Els dibuixos a la premsa no han estat tan sols un guarniment artístic, sinó que la vinyeta ha esdevingut pràcticament un gènere d'opinió, encara que l'humorista no construeix a través de paraules sinó d'imatges.

El dibuixant d'humor pot, fins i tot, transgredir les normes i les convencions del dibuix acadèmic i alterar la manera de representar la realitat en els seus dibuixos, aconseguint així d'augmentar l'eficàcia emocional de la imatge, i potenciar-ne el missatge. David Freedberg¹ analitza al seu llibre *El poder de las imágenes* l'eficàcia emocional de les imatges, i el desenvolupament de la censura icònica per desactivar la capacitat torbadora d'eixes imatges. Així com una fotografia reproduïx la realitat, el dibuixant filtra l'esmentada realitat, o la re-interpreta, per la qual cosa l'imatge resultant sempre acaba per tenir un valor afegit. I és que el missatge, la idea, el contingut, diguem-ne com vulgueu,

és la part més important del dibuix satíric. Tradueixo de l'anglès les paraules del crític d'art Edward Lucie-Smith: «La caricatura és genuïnament popular, la forma d'art visual més democràtica i universal en una societat moderna. Acostuma a trencar les convencions artístiques del seu temps, siguin realistes o de qualsevol altre caire. No utilitza únicament distorsions i exageracions, també incongruències de tota mena. No ha d'ésser necessàriament una obra coherent i no està sotmesa al decòrum artístic. Tot el que ha de fer és expressar una idea de manera que sigui accessible a un major nombre de públic. El caricaturista, és de fet, molt més que no pas qualsevol altre tipus d'artista visual, un esclau de la idea.»²

No vull allargar-me més en aquest punt, i ja he explicat en altres llocs que la vinyeta satírica és un important element de comunicació.³ Ara mateix, però, vull parlar de l'interès de la caricatura no sols per la seva efectivitat com a llenguatge impactant i directe, no tot just per la seva utilitat en la transmissió d'idees i missatges, no només per la seva pragmàtica contundència comunicativa, no solament per la seva eficàcia en la lluita ideològica o la importància en el desenvolupament del pensament crític, si no també pels seus elevats valors estètics. Schiller escriu que l'estètica és el camí de l'ètica,⁴ i m'agradaria pensar que els dibuixants que empenen una estètica avançada en les seves creacions, també defensen idees avançades en afers polítics i socials. Melcior Niubó, que emprava el pseudònim Niu durant els anys de la segona República, és un dels ninotaires amb una estètica més interessant, moderna, veritablement avançada, del seu temps. Malauradament les dades biogràfiques d'aquest autor, tan interessant com maltractat pel franquisme, han restat amagades i confoses fins que Josep Pinyol va exhumar-les i publicar-les fa pocs anys a la revista

1) FREEDBERG, David. *El poder de las imágenes*. Càtedra, Madrid, 1989

2) LUCIE-SMITH, Edward. *The Art of caricature*. New York: Cornell University Press, 1981, Pàg. 18-19

3) CAPDEVILA, Jaume. *Canya al Borbó*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2009; CAPDEVILA, Jaume. «Dibuixant amb l'esquerra». A *Gazeta* núm 2, Societat Catalana de Comunicació, 2010

4) SCHILLER, Friedrich. *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*. Barcelona: Laia, 1983, p. 130-131

Barret Picat.⁵ Però val la pena incidir en el valor de l'obra d'aquest ninotaire, i el seu posicionament avançat, no tan sols en el camp ideològic –com demostren les seves col·laboracions a publicacions amb un fort compromís polític i social, com *La Campana de Gràcia* o *Solidaridad Obrera*– sinó en el camp purament estètic. El seu traç sintètic i esmolat, configurant personatges encaixats dins de formes pràcticament geomètriques resulta un dels més singulars del panorama artístic català dels anys trenta del segle passat.

Alguns experts qualifiquen els anys que van entre 1920 i 1935 com l'edat d'or de la caricatura⁶. Foren els anys despreocupats entre les dues guerres mundials, en que la societat s'abocà a la vida lúdica. Les caricatures ocupen les pàgines d'honor de diaris i revistes abans de la victòria final de la fotografia. I és que a banda de la gran acceptació per part del públic dels ninots i caricatures, els procediments tècnics d'impressió també afavorien l'ús de dibuixos, que eren molt més fàcils de traslladar al paper imprès que no pas les imatges fotogràfiques, que calia tractar, i que –segons la rotativa amb que s'imprimia cada mitjà– tampoc aconseguien reproduir-se amb gran qualitat tècnica.

A finals dels anys vint i a principis dels trenta, juntament amb el canvi polític que a casa nostra comporta la fi de la dictadura de Primo de Rivera, a la que seguirà la caiguda del règim monàrquic de la Restauració borbònica i l'adveniment de la República, es produeix la irrupció d'una nova generació de dibuixants satírics i ninotaires que ocupen ràpidament espais a les pàgines de les principals revistes del moment. Entre aquests ninotaires, que veuran esquinçada la seva vida i la seva carrera professional pel daltabaix de la guerra civil hi trobem aquest jove de La Fuliola, Melcior Niubó.

Després de la memorable generació de dibuixants com Opisso, Junceda, Apa, Cornet o Llaverias, que marca profundament l'estètica de l'escola catalana de ninotaires, i que fou seguida immediatament per la generació de Castanys, Quelus, Picarol, Robert, o Roca, al tombant de la tercera d'ecada del segle XX es donen a conèixer nous valors del llapis i el tremp,

uns joves valors que s'inicien en el camp del dibuix satíric, com Josep Bartolí (1910-1995), Avel·lí Artís Gener (1912-1999), Josep Alloza (1905-1990), Miquel Solé-Boyls (1903-1997) o Josep Escobar (1908-1994). Bartolí havia començat seriosament la seva carrera (abans havia publicat algun dibuix escadusser a *La Veu de Catalunya*), l'agost de 1933 a *L'Esquella de la Torratxa*. Al cap de tres mesos encetà les seves col·laboracions a *La Campana de Gràcia* i a *La Humanitat*. Tísner havia començat uns anys abans dibuixant a la revista *Papitu*, i en aquell moment feia de periodista a *L'Opinió*. Els seus dibuixos apareixen a *La Campana de Gràcia* des del setembre de 1932, amb un estil encara primerenc, però ja amb el seu humor tan particular, propens al joc de paraules i la llegenda enginyosa.⁷ Tísner passarà aviat a *El Be Negre*, publicació que mantenia polèmiques amb la majoria de publicacions contemporànies, per la seva corrosiva mordacitat contra tot i tothom. Alloza, nascut a Bujaraloz, participaria en la fundació del Sindicat de Dibuixants Professionals, fou un dinàmic activista polític de militància comunista i un dels dibuixants amb més força expressiva de la premsa durant la guerra, abans del seu exili americà.⁸ Boyls, pintor i cartellista,⁹ havia dibuixat a publicacions infantils com *La Mainada* o *La Sardana*, abans de fer el salt a l'humor polític a les pàgines de *La Campana* i sobretot, *L'Esquella*, on durant la guerra afinaria la seva sàtira més punyent contra el feixisme, i n'esdevindria director. Escobar, per la seva banda, que trobarà el reconeixement popular per ésser creador de personatges antològics com Carpanta o Zipi y Zape, s'havia iniciat a la publicació *La Gralla* del seu Granollers natal, ingressà a final dels vint a *TBO*, *Lecturas* i *L'Esquella de la Torratxa*, publicació de la qual en seria un dels més sarcàstics dibuixants durant l'etapa de la guerra, el que li valdria un consell de guerra i un injust empresonament a la model.¹⁰

Finalment parlem d'en Niu, que amb un estil absolutament particular, es distingeix de

7) CAPDEVILA, Jaume. *L'humor gràfic de Tísner*. Lleida: Pagés, 2009

8) ARTIGAS, Jordi. "Josep Alloza (1905-1990). L'exili d'un dibuixant" a *El Còmic de la premsa comarcal*, núm. 24, febrer de 2005

9) RAFOLS, J. *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. Vol II

10) SOLDEVILLA, Joan Manuel. *El pare de Carpanta i Zipi y Zape*. Lleida: Pagés, 2005

5) PINYOL-VIDAL, Josep. « Melcior Niubó i Santdiumenge, un ninotaire de La Fuliola » a *Barret Picat* núm. 189, desembre de 2011

6) WICK REAVES, Wendy. *Celebrity Caricature in America*. Yale University Press, 1998

les creacions dels seus companys de generació. Niubó no dibuixa, com la majoria de ninotaires de l'escola catalana, adscrit als estils establerts per Opisso, Junceda, Cornet, Apa o Xavier Nogués, que marcaran les grans tendències del dibuix satíric català. Opisso i Junceda són els més naturalistes, influïnt sobre artistes com Mestres i Serra Massana o Mallol, Xirinius i Batllori; per la seva banda, Apa i Cornet marquen les tendències més expressionistes, amb una marcada tendència per dibuixar allò còmic, cobrint un ventall molt més ampli i una influència potser més subtil sobre una diversa varietat de dibuixants com Castanys, Mondragón, Alloza, Escobar o Moreno; i el darrer dels 'mestres', Nogués, que inaugura una escola particular de ninots grotescos i desmanegats, dibuixats amb traços vacil·lants que serà seguida per molts d'aquells joves artistes, entre els que destaquen Quelus, Remigijs o Grapa. Pocs ninotaires catalans s'escapen del mestratge en un aspecte o altre dels pioners. Però n'hi ha algun que cercarà un camí completament nou. És el cas d'en Niu, Melcior Niubó, que opta per una línia clara, senzilla, pràcticament despallada, exageradament sintètica i conformadora de personatges geomètrics. El seu grafisme segueix la línia encetada per Lluís Bagaria (1882-1940), i que també explotarà el ninotaire anarquista Shum (pseudònim d'Alfons Vila, 1897-1967). Aquest estil, profundament modern, ja que tots tres artistes s'interessen per la construcció d'un univers sòlid amb la única utilització d'un traç bidimensional, en la línia de les dels artistes cubistes i avantguardistes.

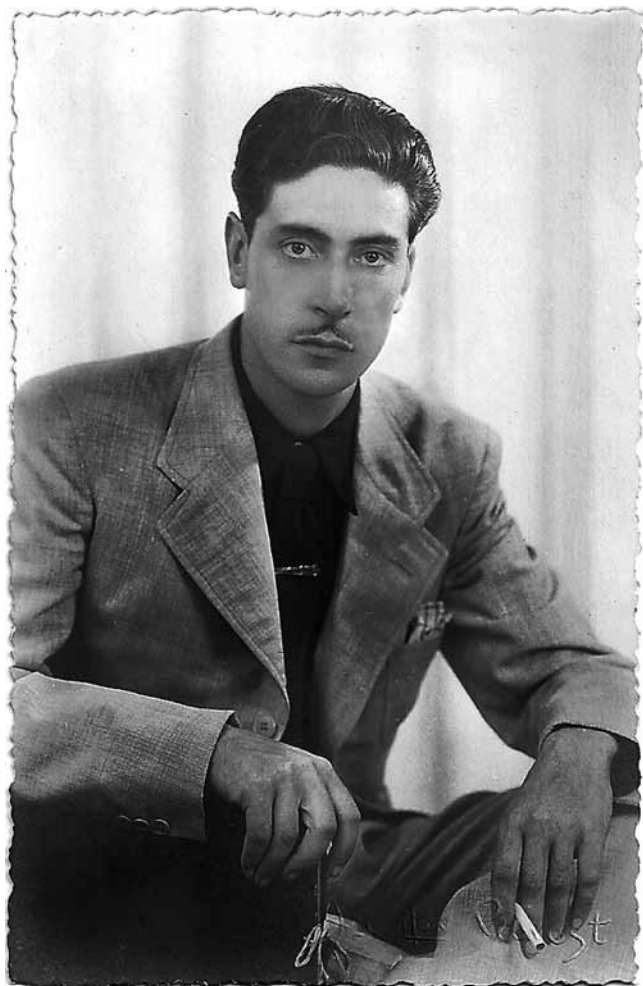
Lluís Bagaria inaugura aquest estil a casa nostra, un dibuix sintètic i sincrètic, comprimit tota la força expressiva en un traç net que dibuixa personatges d'aire naïf amb el mínim de traços possibles. Fou durant la primera dècada del segle XX, quant el dibuix satíric experimenta una revolució estètica que canvia completament l'estil de dibuix emprat fins aleshores: els ninots macrocefàlics de caire naturalista amb grans deformacions o exageracions, però sense allunyar-se de les premisses acadèmiques. Aquesta revolució estètica té diversos focus, arreu d'Europa, amb dibuixants com es suec Gulbransson, que aconseguirà dotar el traç de la seva màxima expressivitat, l'alemany Bruno Paul, que convertirà els personatges en formes elàstiques, el francès Georges Goursat, signant Sem, que s'escapolirà del traç naturalista i aca-

dèmic, o el britànic Beerbohm que dotarà les seves caricatures d'un aire naïf totalment innovador. El barcelonès Lluís Bagaria, per la seva banda, condensa el traç expressiu i sintètic de Gulbransson, l'elasticitat de Paul, el sincretisme de Sem i l'aire naïf de Beerbohm en la seva obra que suposarà una alenada d'aire fresc en el panorama artístic català. Tot i això, Bagaria ha d'anar a Madrid per triomfar, i és a la capital espanyola on es convertirà en un dels principals renovadors de la caricatura mundial, ja que a Catalunya no deixa de ser un més dins el ric panorama de la nostra premsa satírica. L'estil de Bagaria que troba en la síntesi la manera d'expressar les seves idees, serà sempre més còmic que no pas el seu coetani gallec Castelao, que deriva cap al dramatisme, mentre Bagaria ho fa cap a la sàtira. Bagaria tindrà molts més seguidors a la resta d'Espanya que no pas a Catalunya, on els nous artistes poden escollir en una tradició gràfica molt més rica. De tota manera, els millors adeptes d'aquest estil de Bagaria també seran catalans. Es tracta de Shum, un personatge controvertit amb una biografia ben atzarosa, que explotarà el dibuix sintètic de formes elíptiques i cargolades, i de Niu, un jove dibuixant que farà evolucionar els ninots esquemàtics fins a encabir-los dins de figures geomètriques, sense perdre, però l'elasticitat i l'expressivitat dels seus ninots. Les paraules que Felipe Alaiz dedica a Shum serveixen també per Niu: «ha comprendido la importancia expresiva, la carga susceptible de la línea, porque la extiende, pero no la tuerce. Se puede decir que espía a sus monigotes cuando nacen en un caracol».¹¹

I és que els dibuixos tant de Bagaria i Castelao com Shum i Niu, dins de la seva pròpia particularitat, es distingeixen per esfilagarsar el traç dins de formes esfèriques i simpàtiques, per dibuixar curiosos personatges d'aparença infantil, dins acudits d'una gran mordacitat, el que augmenta l'impacte satíric de la seva obra. També tots quatre defensaren posicions ideològiques de marcat caràcter social.

Val a dir que, segons la meua opinió, l'expressivitat gràfica de les obres de Niu fou també possible gràcies a l'obertura política i social que va representar el nou règim republicà. El trencament polític –si més no, aparent– amb

11) ALAIZ, Felipe, a «Intención y Técnica» a *Exposición Shum*. Catàleg, Barcelona s/d.

les formes de govern anterior, i el nou horitzó de llibertat que s'albirà amb la nova república, també ajudà a canviar els esquemes mentals dels espectadors i dels editors, i acceptar aquest trencament estètic representat per artistes com Shum i Niu (que dibuixaran molt en les principals publicacions del període republicà), i altres innovadors, com Andreu Dameson, creador de perfils massissos a base de subtils degradats,¹² el contundent Helios Gómez, escultor de retaules en blanc i negre a l'estil dels antics gravadors al boix,¹³ o l'estrambòtic Bartolí, dibuixant de personatges estrafets, contorsionistes i elàstics.¹⁴ Em reafirmo al pensar que el trencament estètic d'aquests dibuixants es correspon a un trencament en el camp ideològic, postura que potser vindria refrendada pel fet que altres dibuixants d'estètica més conservadora (Castanys o Serra Massana per posar tan sols dos exemples) també foren absolutament conservadors amb els seus plantejaments polítics.

El dibuix de traç net s'acabarà imposant al llarg del segle XX, i l'aplicaran dibuixants com Rea Irvin, Gluyas Williams o James Thurber a la revista americana *The New Yorker*, Fougasse o Nicholas Bentley a la britànica *Punch*, fins arribar a l'escola franco-belga de la que neix un personatge prou famós com és Tintin. Per tant l'aposta estètica d'aquests dibuixants fou encertada. Com escrivia Ortega i Gasset «no creo que exista hoy en España caricatura con más alta inspiración estética que la de Bagaría».¹⁵ I és que la relació entre l'ètica i l'estètic és més forta del que pot semblar a primera vista en aquests artistes. Recordem el que escriu un magnífic dibuixant que signava Tito, de nom Exoristo Salmerón García (fill, per cert del tercer president de la primera República espanyola, el polític Nicolás Salmerón) en un petit tractat que dedicà a la caricatura, quan ens recorda que l'humorisme «es sin duda (...) una poderosa arma política y social, y en ese respecto, tiene también un carácter ético bien definido en la influencia bienhechora que puede y debe ejercer en las multitudes. (...) Sí. El humorismo tiene un valor ético y una influencia social innegables, y aunque pretenden acogerse a su campo con bastardos fines la procacidad y la desvergüenza, el humorismo las arroja porque es un arte, y una obra de arte ha de emocionar y hacer sentir y elevar insensiblemente el espíritu al ideal. Y eso lo consigue el humorismo sonriendo»¹⁶ De ben segur, un artista com Niu, compromès amb el moment polític i social que li va tocar viure, segons podem entendre al repassar les col·leccions de vinyetes que va deixar a revistes llibertàries i d'esquerres, també fou un dibuixant compromès amb les estètiques més innovadores. Així com amb les seves idees polítiques volia eixamplar els límits socials i polítics que oprimien els seus conciutadans, amb la seva aposta per l'estètica més innovadora, emprà unes formes gràfiques que també exploraven els límits visuals i intel·lectuals. Malauradament, la desfeta que suposà la guerra civil i la repressió del franquisme van fer completament inviables les aspiracions polítiques, socials i estètiques del gran artista que fou Melcior Niubó.

12) SOLÀ i DACHS, Lluís, CAPDEVILA, Jaume: *Andreu Dameson, Geni de la caricatura*. Barcelona: Dux, 2011

13) DD.AA. *Helios Gómez 1905-1956*. Valencia: IVAM Centre Julio González.

14) Josep Bartolí. *Un creador a l'exili*. Barcelona, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona. (2003)

15) ORTEGA y GASSET, José. "La más alta aspiración estética" a ESTEBAN, José (ed.) *Caricaturas republicanas*. Madrid: Rey Lear, 2009. p. 117

16) SALMERÓN GARCÍA, Exoristo. *La caricatura y su importancia social*. Tortosa: Casa Editorial Monclús, [1918], p. 25-27

NIUBÓ I “DIBUJOS ANIMADOS CHAMARTÍN”. A LA RECERCA D’UN DIBUIXANT “PERDUT”

JORDI ARTIGAS I CANDELA

Quan a les primeries dels anys '80 del segle passat jo estava investigant per a elaborar una història del cinema d'animació a Catalunya, obra que restà inèdita per divergències amb l'editorial, vaig tenir l'oportunitat de poder conèixer i entrevistar a una dotzena dels protagonistes d'aquesta història que tractaré d'explicar breument aquí, l'aventura de crear una incipient indústria del dibuix animat a Catalunya: els estudis anomenats “Dibujos Animados Chamartín” (nom de la productora i distribuïdora madrilenya) que tingueren la seva seu a l'edifici de Can Batlló del passeig de Gràcia en plena postguerra entre 1941 i 1945.

D'entre els noms que llavors em quedaren inèdits hi ha el del dibuixant i il·lustrador **Melcior Niubó i Santdiumenge**, un artista “incògnit” que semblava haver desaparegut del mapa, vivia potser encara?, i del que no sabia ni l'any de la seva probable mort. Passaren els anys, vaig conèixer l'amic Josep Pinyol, que ara ha tingut l'encertada idea d'homenatjar en Niubó a les pàgines de la revista “*Barret Picat*” de Linyola, ell tampoc en sabia res, cap dada que poder afegir a la seva migrada biografia... Posteriorment, el 2007, es va crear el projecte de la “Memòria dels Dibuixants” dedicat als dibuixants catalans represaliats pel franquisme on precisament pretenem rescatar la memòria d'aquells artistes gràfics, però no fou fins a la darrerria del 2012 quan un missatge rebut a través la web de la MdD acabà amb el misteri, era d'un fill del dibuixant, en Ramon Niubó que desseguida em facilità uns dibuixos del seu pare, em mancà temps per comunicar-ho a en Pinyol, havíem trobat la baula perduda!. Així el passat 6 de març vaig tenir l'oportunitat de conèixer al fill d'en Melcior Niubó, en Ramon Niubó a la seva casa del barri de Les Corts de Barcelona, ara metge jubilat que m'explicà detalls de la biografia i m'ensenyà tot allò que guarda del seu pare.

DIBUJOS ANIMADOS CHAMARTÍN

Fixant-me en la foto de tot l'equip de Chamartín que podeu veure en l'article i que en el moment d'escriure tinc a sobre la taula, veig com aquells estudis esdevingueren alhora que

una sortida econòmica en aquells durs temps de la postguerra, en un refugi dels que llavors en deien “*desafectos al Régimen*”. Dels seus propis protagonistes ho he sabut, en Josep Escobar m'explicà com les caricatures que publicà a “*L'Esquella de la Torratxa*” del dictador Franco, l'aconduiren durant un temps a la presó Model a més de sofrir una depuració com a empleat de correus.

Frederic Sevillano m'explicà al seu estudi de la Barceloneta un dia de gener de 1983 la seva odissea durant la Guerra Civil, voluntari al front d'Aragó com a motorista. Del qual conservo unes fotos que em deixà reproduir, l'estada al camp d'Argelers i els seus 9 mesos a la presó Model, el seu salvament “*in extremis*” d'anar a parar al fatídic Camp de la Bota... L'Enric Ferran que signava com a “Diban”, metge i funcionari de la Conselleria de Sanitat de la Generalitat republicana, però que sempre es dedicà a l'animació durant una època i també a la il·lustració, que també tingué els seus problemes durant la postguerra. Aquests fòren alguns dels companys de Niubó que apareixen a les fotos tant durant l'existència dels estudis “Dibujos Animados Chamartín” (1941-1945), com de l'època d’“Estela Films” (1948-1950) durant la realització del llargmetratge “*Érase una vez...*” (La Ventafores), produccions en les que tots ells participaren.

Però, i d'en Niubó?, quines dades s'en saben?, encara que de la seva biografia ben segur s'en ocupen altres autors, apunto aquí unes breus notes proporcionades pel seu fill Ramon. Artista compromés en política, militant molt proper al POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) i també al BOC (Bloc Obrer i Camperol) ben segur pels seus lligams amb la seva comarca de l'Urgell. Estigué durant la Guerra al front d'Aragó, i com molts d'altres en la desfeta de 1939, estigué al camp d'Argelers i molt possiblement també al de Bram. La seva tornada a Catalunya no deuria ser un arc triomfal, però de moment una espessa boira com la de les terres de Ponent ens impedeix saber-ne més, perquè tal com m'ha explicat Ramon Niubó, el seu pare mantingué un hermetisme total

Equip dels Dibujos Animados Chamartín, anys 40.

1) Manuel Díaz (fotògraf), 2) **MELCIOR NIUBÓ**, 3) Rafael Ferrer Fitó, 4) Manuel Agustí (fotògraf de trucatge), 5) Josep Altimira "Oxymel" (paisatgista), 6) R. Ylla (animador). 7) Josep Peñarroya (animador), 8) Enric Ferran "Diban" (animador en cap), 9) Joan Ferrandiz (animador), 10) Josep Escobar (animador en cap), 11) Jaume Bagunyà (gerent), 12) Alejandro Fernandez de la Reguera (director de producció), 13) Teresa Boix de Reguera (secretària i cap de personal), 14) M. Alegria Serra de Fresquet (cap de pintores de cel·luloide), 15) Mercè Palcells (pintora de cel·luloide), 16) (?), 17) Magda (pintora), 18) García Espluga (animador), 19) Guillem Fresquet (animador), 20) Maria Omdedeu (pintora), 21) (?), 22) (?), 23) Enriqueta Calsina (intercaladora), 24) Matilde Galindo (animadora), 25) (?), 26) Joan García Iranzo (animador), 27) (?), 28) (?), 29) (?), 30) (?).

sobre aquell passat com ha succeït en d'altres famílies.

DE "CIVILÓN" A "GARABATOS"

L'estudi de "D.A. Chamartín" es fundà a partir de la unió de dos equips, l'un provinent de la "Hispano Gràfic Film" de l'editor Jaume Bagunyà, i l'altre de "Dibsono Films" del també editor Alejandro Fernández de la Reguera. Malgrat els antecedents catalanistes-conservadors dels Bagunyà, el seu pare Josep Bagunyà fou l'editor dels famosos "Cu-Cut!" (1902) i "En Patufet" (1904), el fet que pertanyessin a la gran burgesia catalana deuria tranquil·litzar tant al ministre d'Indústria i Comerç de l'època, Demetrio Carceller, així com per a obtenir el recolzament financer del Banco de Vizcaya a tra-

vés del seu director Tomás Bordegaray.¹ L'altre soci era n'Alejandro Fernández de la Reguera, perteneixia també a la gran burgesia del sector editorial que entre d'altres publicacions editava "El Hogar y la Moda", ell havia estudiat Arts Gràfiques a Alemanya en els anys '30.

La unió d'aquests dos estudis –contemporanis dels Balet & Blay on es feu "Garbancito de la Mancha"– reuní durant uns breus anys el bo i millor dels dibuixants catalans de l'època que després destacarien en el món de la historieta, de l'humor gràfic, de la il·lustració..., d'altres com Escobar i Altimira ja eren populars en el temps de la República. Mentre Fresquet destacà com a notable aquarellista, Peñarroya i Iranzo formen part de la història del nostre còmic. Niubó es dedicaria preferentment a la il·lustració i al dibuix humorístic.

"D.A. Chamartín" es creà per a la producció de curts de dibuixos que formaven part d'una

1) Jaume Bagunyà, 2ª entrevista, 27 abril 1983. Teresa Boix, vídua Fernández de la Reguera, entrevista 13 juliol 1982. Enric Ferran, entrevista sense data.

sessió cinematogràfica com a complement, moda ja iniciada a partir dels anys '20 i '30 del segle XX amb produccions nordamericanes especialment, però que ens els anys '40 es feu amb curtmetratges de producció catalana. L'alegria durà fins a la creació i obligatorietat del NO-DO (Noticiarios y Documentales) franquista inspirat en el Notiziario Luce de Mussolini, a partir del gener de 1943, malgrat que Chamartín subsistiria fins a 1945...

[illegible]

rie protagonitzada pel gat “Zapirón” en episodis com “*El cascabel de Zapirón*” o “*Zapirón busca empleo*” fou també molt popular. I la darrera anomenada “*Garabatos*” estava dedicada a caricaturitzar figures de l'espectacle llavors populars: “*Garabatos Belmonte*”, “*Garabatos Mickey Rooney*”, “*Garabatos Alady*” o “*Garabatos Greta Garbo*”, entre d'altres.

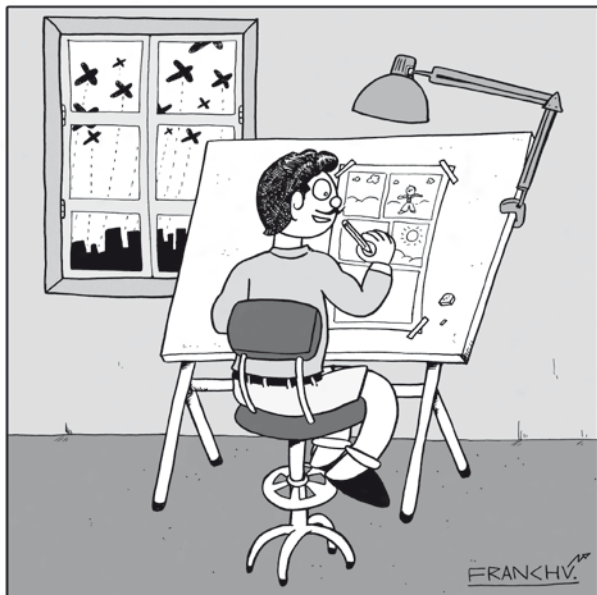
Els dibuixos aquí reproduïts corresponen a originals prestats per Jaume Baguñà i utilitzats a una "Gran serie de Cuentos Animados" (1946) d'Edicions Baguñà Germans.

22

EL MISSATGE DELS NINOTAIRES D'AVUI PER UN NINOTAIRE D'AHIR

EL NINOTAIRE

L'home invisible

